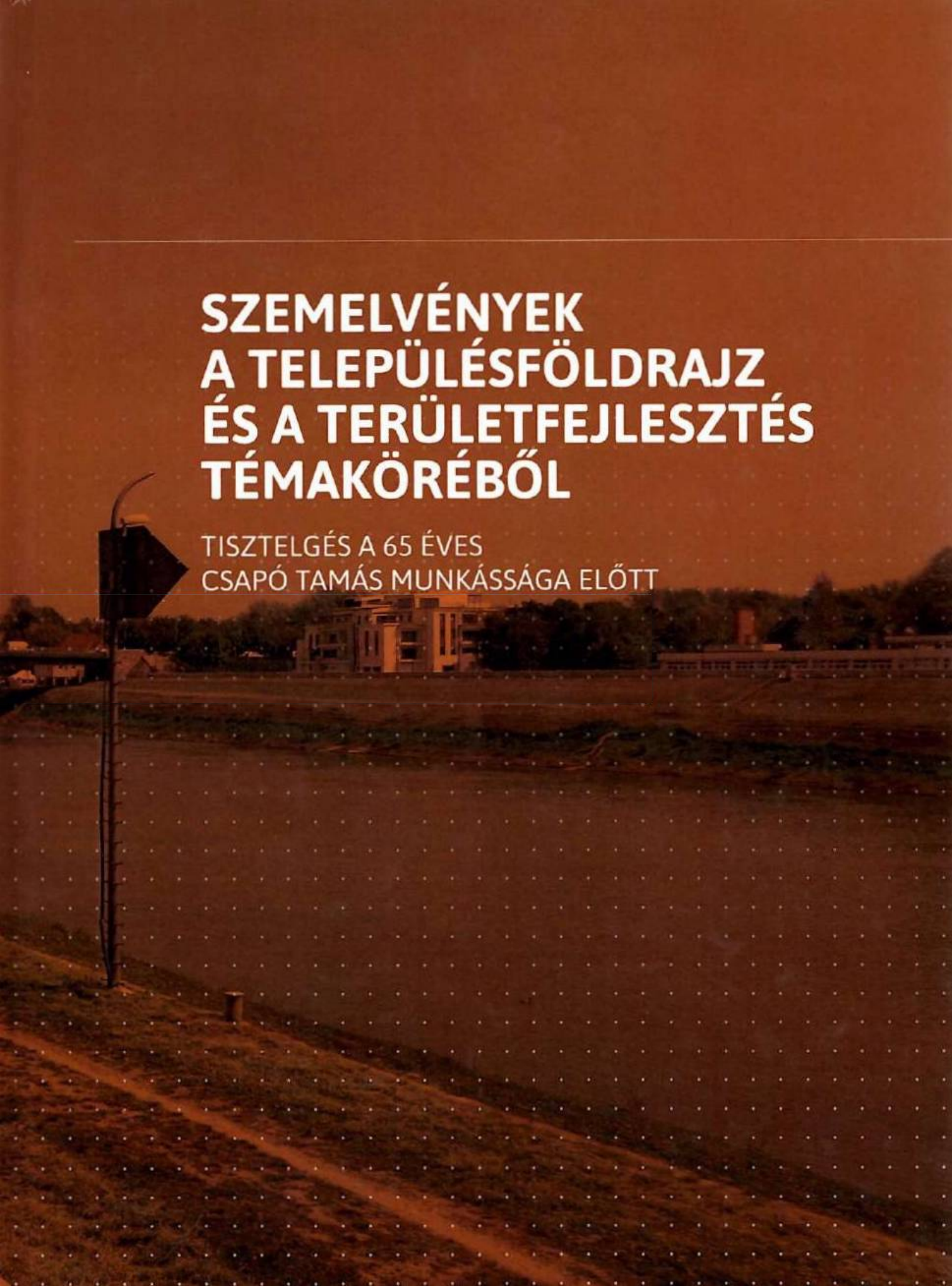

SZEMELVÉNYEK A TELEPÜLÉSFÖLDRAJZ ÉS A TERÜLETFEJLESZTÉS TÉMAKÖRÉBŐL

TISZTELGÉS A 65 ÉVES
CSAPÓ TAMÁS MUNKÁSSÁGA ELŐTT

SZEMELVÉNYEK A TELEPÜLÉSFÖLDRAJZ ÉS A TERÜLETFEJLESZTÉS TÉMAKÖRÉBŐL

TISZTELGÉS A 65 ÉVES CSAPÓ TAMÁS
MUNKÁSSÁGA ELŐTT

Szerkesztette:

BARANYAI GÁBOR

LENNER TIBOR

NÉMETH SÁNDOR

Szombathely

2019

Kiadja:

A Településföldrajzi Tudományos Egyesület

Felelős kiadó:

DR. LENNER TIBOR

A közölt tanulmányok tartalmáért a szerzők felelősek.

ISBN 978-615-00-6430-7

Nyomdai munka:

LOGO DEPO KFT., SZOMBATHELY

TARTALOMJEGYZÉK

EGY GEOGRÁFUS A NYUGATI VÉGEKRŐL: CSAPÓ TAMÁS DÖVÉNYI ZOLTÁN	7
AZ EURÓPAI VÁROSFEJLŐDÉS TERE -GEOPOLITIKA ÉS VÁROS- IZSÁK ÉVA	10
„ELSÜLLYEDT FALU A DUNÁNTÚLON. KEMSE KÖZSÉG ÉLETE” (KUTATÁSTÖRTÉNETI HÁTTÉR) DÖVÉNYI ZOLTÁN – LEHŐCZ RÓBERT	20
A KREATÍV GAZDASÁG FÖLDRAJZI JELLEMZŐI MAGYARORSZÁGON A 21. SZÁZAD ELEJÉN KOVÁCS ZOLTÁN - EGEDY TAMÁS - SZABÓ BALÁZS.....	31
HOMOGENIZÁLÓDÁSI FOLYAMATOK A MAGYAR TELEPÜLÉSHÁLÓZATBAN BAJMÓCY PÉTER – ILCSIKNÉ MAKRA ZSÓFIA.....	53
ADALÉKOK A 19. SZÁZADI BÁNSÁGI TELEPÍTÉSEK TÁRSADALMI-GAZDASÁGI ÉS TELEPÜLÉSHÁLÓZATI SZEREPÉHEZ ÉS JELENTŐSÉGÉHEZ KÓKAI SÁNDOR - KRISTÓF ANDREA.....	65
A DEBRECENI NEMZETKÖZI REPÜLŐTÉR UTASFORGALMÁNAK JELLEGZETESÉGEI KOZMA GÁBOR.....	83
FORMÁLIS URBANIZÁCIÓ: SZOMBATHELYI ÉS PÉCSI SZEMSZÖGBŐL TRÓCSÁNYI ANDRÁS – PIRISI GÁBOR.....	93
A VAS MEGYEI NÉPRAJZI TÁJAK TELEPÜLÉSEINEK SZERKEZETE, ÉPÍTETT KÖRNYEZETE, NÉPI ÉPÍTÉSZETE BALOGH ANDRÁS	109
A NYUGAT-DUNÁNTÚLI NAGYVÁROSOK FEJLŐDÉSÉNEK TÖRTÉNETI FÖLDRAJZI HÁTTERE A DUALIZMUS KORÁBAN LENNER TIBOR – BARANYAI GÁBOR.....	120
VAS MEGYE VÁROSÁLLOMÁNYÁNAK FEJLŐDÉSE 1945 ÓTA NÉMETH SÁNDOR – POZSGAI ANDREA.....	127
INNOVÁCIÓ ÉS FEJLŐDÉS A MAGYAR-OSZTRÁK HATÁR MENTÉN (KOMOR TÖRTÉNET KÖNNYED KERETJÁTEKKAL) PALKOVITS ISTVÁN	147

KÖSZEG FUNKCIONÁLIS SZERKEZETE 2017-BEN	
GÁRDONYI ISTVÁN	159
VESZPRÉM MEGYE TURISZTIKAI HASZNOSÍTÁSÚ MAJORSÁGI TERÜLETEI	
HORVÁTH CSABA	176
FÉNY A TÉRBEN - A VÁROSFEJLŐDÉS KÖRNYEZETI HATÁSAI	
POZSGAI ANDREA – EREDICS ALEXANDRA	192
A LEADER-PROGRAM BEMUTATÁSA, KIEMELTEN A 2014-2020-AS PROGRAMOZÁSI IDŐSZAKBAN	
TAMICS BEATRIX.....	205
SZERZŐINK.....	217

HOMOGENIZÁLÓDÁSI FOLYAMATOK A MAGYAR TELEPÜLÉSHÁLÓZATBAN

BAJMÓCY PÉTER – ILCSIKNÉ MAKRA ZSÓFIA

A településföldrajz hosszú ideje a hazai társadalomföldrajz egyik legmeghatározóbb, legváltozatosabb részterületét adja. Az elmúlt bő évtizedben a Csapó Tamás által életre hívott Településföldrajzi Konferencia újra és újra lehetőséget ad a szakma résztvevőinek, tapasztaltabbaknak és fiatalabbaknak, hogy számot adhassanak legújabb településföldrajzi eredményeikről, eszmét cserélhessenek és inspirációt gyűjthessenek. E köszöntő tanulmány is ilyen inspirációkból táplálkozik.

A hazai településhálózat egyáltalán nem tekinthető homogénnek, sokféle elemből áll össze és ezen elemek területileg is eltérő méretben, formában, számban és sűrűségben fordulnak elő. A történelmi fejlődés következtében leginkább az Alföld településhálózata különül el az ország többi részétől, hiszen, a többi területen a településhálózatot hagyományosan az apró-, kis-, és középfalvak dominálták, kisebb teret engedve a városoknak és a külterületi lakott helyeknek. Ezzel szemben az Alföldön a török pusztítás következtében nagyhatárú mezővárosok jöttek létre, illetve későbbiekben a tanyarendszer, ugyanakkor a falvak szerepe lényegesen kisebb volt, mint az ország többi részén (BELUSZKY 1999). Az Alföldön tehát a városok és a külterületek dominálták a településhálózatot.

A II. Világháború óta eltelt időben azonban számos olyan folyamat alakította a hazai településhálózatot, amely vagy azonos módon hatott az ország minden területére a korábbi településhálózattól függetlenül, vagy kifejezetten csökkentette a meglévő különbségeket (BELUSZKY 2010, ENYEDI 2010). Mindezen folyamatokat kívánjuk csokorba szedni e tanulmányban és feltárni azt, hogy milyen mértékben hatottak az ország különböző térségeinek településhálózatára, s számszerűsíteni a bekövetkezett közeledést. A vizsgálatainkat megyei szinten folytattuk és elsősorban a városok, falvak és külterületek népességszám változási trendjeire fókuszáltunk. Vizsgálatunkat az 1949-2011 közötti időszakra koncentráltuk, hiszen az 1949-es időpont tekinthető a településállomány „hagyományos” állapotának végpontjának, a későbbiekben pedig csak a népszámlálási adatokat vehettük figyelembe, hiszen a külterületi népességre vonatkozó adatok csak ekkor állnak rendelkezésre.

A KÖZIGAZGATÁSI STÁTUSZ VÁLTOZÁSAINAK HATÁSAI

Az elmúlt évszázadban számos változás történt az ország településállományában, települések váltak önállóvá, vagy csatolták őket közigazgatásilag egy másik településhez, de nagy számban nyilvánítottak várossá is községeket (BAJMÓCY ET AL. 2014, 2016). Ezen változások közül a közigazgatási önállóság elnyerésére, illetve elvesztésére koncentrálunk. Mind a két világháború között, mind az 1950-1980 közötti időszakban gyakoriak voltak a településösszevonások, illetve a hozzácsatolások. Egyrészt a nagyon kis népességű települések közigazgatási önállóságát szüntették meg ilyen módon, másrészt, különösen az 1960-as és 1970-es években a városok népességszámának növelése céljából városokhoz közeli falvakat csatoltak a városokhoz. Mindezen folyamatok elsősorban a kisebb méretű, illetve sűrűbben elhelyezkedő településeket sújtották, legnagyobb számban a Dunántúl aprófalvas térségeiben szűntek meg települések közigazgatásilag. Ugyanakkor számos település elnyerte a közigazgatási önállóságát 1945 után Magyarországon, s ezek a települések eredetüket tekintve igen különbözőek. A legnagyobb számban és legnagyobb területi koncentrációban az alföldi tanyaközségek vannak közöttük, de emellett egykori nagyobb majorokból, üdülőtelepekből, ipartelepekből vagy elővárosi telepekből is jöttek létre önálló falvak. Összességében tehát a sűrűbb településhálózattal rendelkező dunántúli és Észak-magyarországi területeken ritkult, a ritka településhálózattal rendelkező Alföldön sűrűsödött a településhálózat.

A nagytérségek közötti eltéréseket jól szemlélteti Csongrád és Vas megyék esete. Mindkét megyében kifejezetten alacsony azon települések aránya, amelyek végig önállóak voltak közigazgatásilag 1900 és 2011 között. Csongrádban azonban elsősorban a kiválással létrejött települések dominálnak (különösen a Homokhátságon: Mórahalom, Domaszék, Szatymaz, Üllés, de Nagylak, Óföldsé, Székkutas is), olyan település, amelyet hozzácsatoltak egy másikhoz, csak négy található (Kiskundorozsma, Tápé, Szőreg és Magyartés). Gyálarétet, Bokrot, Rákost és Cserebökényt, miután önállósodtak, újra hozzácsatolták valamihez, az utóbbi hármat vissza ahhoz, amiből kiváltak. Hasonlóan különleges Algyő esete, (hozzácsatolták Szegedhez, majd kivált). Vas megyében ezzel szemben a hozzácsatolással megszűnt (pl. Öndőd, Olad, Újbalázsfalva, Rábatótfalu), valamint az összevonással megszűnt és létrejött (pl. Chernelháza+Damonya=Chernelházadamonya, Permise+Ritkaháza=Kétvölgy) települések dominálnak, a többi típus csak elvétve fordul elő, így az egyetlen kiválással létrejött Tormásliget, a Vasvárhoz csatolt, majd újra kivált Alsóújlak, illetve a négyszer státuszt váltó Kemenessömjén és Kemenesmihályfa (BAJMÓCY ET AL. 2014).

AZ URBANIZÁCIÓ HATÁSAI

Az 1950-1990 közötti éra a tömeges urbanizáció legfőbb időszaka volt Magyarországon. Ebben az időszakban a népességszám-növekedés és a településméret között igen szoros kapcsolat állt fenn, minél nagyobb volt egy település, annál gyorsabban nőtt a népessége. Mindez az ország bármely részén fekvő városokra igaz volt, azonban tapasztalhatunk területi eltéréseket. A településméret mellett ugyanis az ipari jelleg volt a másik meghatározó faktor, azok a városok, amelyek jelentős iparral rendelkeztek, vagy jelentős ipart kaptak, gyorsabban növelték a népességüket. Összességében a nagyvárosok (Budapest kivételével) és az iparvárosok tekinthetők az időszak legfőbb nyerteseinek, valamint kisebb mértékben a periférikus térségek kisvárosai. Természetesen a leggyorsabb növekedést a szocialista városok mutatták (GERMUSKA 2003). Ugyanakkor azok a városok, amelyek esetében az agrárfunkció meghatározó volt, jóval kisebb mértékben növekedtek, a kisebbek esetleg fogytak is. Így ebben az időszakban a városok népességnövekedési üteme a Dunántúlon és Észak-Magyarországon volt lényegesen gyorsabb, mint az Alföldön (CSAPÓ 1994, 1998). Kiemelkedő még a Budapesti Agglomeráció városainak növekedési üteme, Budapesté viszont az egyik leglassabb. Azaz a városi népesség aránya ott nőtt legkevesbé, ahol korábban magas volt (Alföld) és ott leggyorsabban, ahol alacsonyabb volt (Dunántúl, Észak-Magyarország), vagyis e tekintetben homogenizálódás következett be.

A II. Világháborút követően hazánkban a népesség 45%-a falvakban élt. Az 1949-es népszámlálás idején tehát még a legnépesebb településhálózati elem a falu volt, ez több mint 4,1 millió főt jelentett. Az urbanizáció időszaka alatt a falusi települések szempontjából is meghatározó volt a településméret, mely kapcsolódás ez esetben a városokkal ellentétes irányú változásokat eredményezett. A falvakat tekintve, minél kisebb volt egy település, annál nagyobb mértékben veszítette el népességét. A hagyományosan aprófalvas területeken a kis településméretet és az ehhez társuló társadalmi, gazdasági környezetet tovább súlyosbította a rendszerváltozást megelőző néhány évtized településpolitikája. 1960-as években megfogalmazott fejlesztési irányokban már felfedezhető volt a falusi térségek elhanyagolása (BELUSZKY 1984, BAJMÓCY – BALOGH 2002). A kistelepüléseket hátrányosan megkülönböztető településpolitika és az elsősorban mezőgazdasági funkciójú települések háttérbeszorulása (például az 1971-es OTK intézkedései) az ország legkisebb településeire gyakorolta a legmélyebb hatást, mely döntések sorozatával Észak-Magyarországon és a Dél-Dunántúlon csökkent a legnagyobb mértékben a falusi népesség aránya. A falvak fejlesztésének lehetőségét minimális népességszámhoz kötötték, mely döntés szinte ellehetetlenítette a kisebb méretű települések fejlődési, kitörési esélyeit. Gyakori eset az említett aprófalvas területeken, hogy megszűnt az alapvető intézményi háttér, és a szolgáltatások száma is minimálisra csökkent (PUSZTAI 1999). A fejlesztési tiltások

eredményeképpen az elmaradottság és az életkörülmények romlása következett, melynek köszönhetően egyre erősödött a szelektív elvándorlás, az elöregedés, a lakókörnyezet romlása. Az érintett településeket a településföldrajzi kutatások egyhangúan negatív jövőképpel rendelkező homogén településtípusként tartották számon (BELUSZKY – SIKOS 1982, KOVÁCS 1990).

Az ország néhány részén azonban 1950-től falusi népesség aránya növekvő tendenciát mutat. A korábbi alföldi tanyaközségekből létrejövő falvaknak köszönhetően nőtt a településsűrűség, mindez a külterületek rovasára (DURÓ 2000, 2001). A falusi lakosság legnagyobb arányban a Dél-Alföldön nőtt, illetve Jász-Nagykun-Szolnok és Pest megyékben is ez a tendencia figyelhető meg (ÖRSI 2003). Ezzel együtt láthatjuk, hogy vizsgált időszak alatt az említett megyék esetében drasztikusan lecsökkent a külterületi hányad.

1949-ben csaknem 1 és negyedmillió ember, a népesség 14%-a élt külterületeken Magyarországon. Bár az ország minden részén jellemzőek voltak a különböző külterületi településtípusok, mégis a legmagasabb arányban az Alföldön éltek külterületeken az emberek, elsősorban tanyákon. A külterületi lakott helyek többsége azonban az 1940-es vagy az 1950-es években elvesztette korábbi létalapját, különösen igaz ez a három legjelentősebb típusra, a tanyákra, majorokra és a szőlőhegyekre, így gyors népességfogyásuk indult meg. 1990-re 283 ezer főre esett vissza a külterületi lakosságarány, azonban a népességfogyás tekintetében sem területileg, sem pedig településtípus szerint nem voltak kiemelkedő különbségek, mindössze a Duna-Tisza-köze tanyavilága maradt valamelyest stabilabb (BECSEI 2018, CSATÁRI 2018). Csak a nagyvárosok környékének külterületei, valamint az ipar- és bányatelepek és az őrházak népessége fogyott kismértékben enyhébben. Összeségében területileg mégis homogenizációról beszélhetünk, mivel a külterületi népesség jelentős visszaesésével jelentősége lecsökkent a településhálózat struktúráját tekintve. (Egy megyében a külterületi népesség 30%-os vagy 3%-os aránya között lényegesen nagyobb a különbség, mint 6% és 1,2% között, pedig a két megye egymáshoz viszonyított értékei nem változtak.) Vagyis napjainkban a külterületi népesség különbségei sokkal kevésbé differenciálják a településhálózatot, mint korábban, így okozva homogenizációt az eltérő területek között.

A SZUBURBANIZÁCIÓ HATÁSAI

1990 után alapvetően változtak meg a települési szintű demográfiai folyamatok Magyarországon, ennek legfontosabb eleme volt, hogy a tömeges urbanizációt felváltotta a szuburbanizáció időszaka. Mindez ráadásul a természetes fogyás felerősödésének idejére esik, s e két folyamat együttesen befolyásolja településeink népességszámát. A szuburbanizáció alig rendelkezett előzményekkel, 1990 után hirtelen és gyorsan jelent meg először Budapest, majd

a legtöbb nagy és néhány középváros környékén. 1990-2005 között ez volt a leglátványosabb társadalmi térfolyamat Magyarországon, majd jelentősége lelassul, a legtöbb vidéki nagyváros környékén tulajdonképpen leállt. A városkörnyéki lakosság növekedése azonban nem csak a falvak belterületeit érintette, hanem ezen térségek egyéb belterületeit és külterületeit is (VASÁRUS 2019). A folyamat legerősebben Budapest környékén jelentkezett, így a korábban is alapvetően eltérő utat bejáró Pest megye még inkább távolodott a többi megyétől (DÖVÉNYI – KOVÁCS 1999). 1990 után azonban a településméret egyre kevésbé volt meghatározó a népességszám változásokat tekintve, így az ország egyes térségei között korábban bekövetkező homogenizációra kevés hatása van. Mind a falvak, mind a külterületek között vannak olyanok, amelyek akár jelentős népességnövekedést vagy épp népességfogyást produkáltak, de ez nem függ sem a megye vagy térség falvainak átlagos méretétől, sem a városi népesség arányától, sem pedig a korábbi külterületi népesség számától. Az 1990 után bekövetkező változások tehát alapvetően sem a területi differenciálódás, sem pedig a homogenizáció erősödését sem vonják maguk után.

A TERÜLETI HOMOGENIZÁCIÓ SZÁMSZERŰSÍTÉSE

A területi homogenizáció mérésére kidolgozott módszer azon alapul, hogy 1949-2011 között a megyék népességéből mekkora arányt képviselnek a városok, a falvak, illetve a külterületek. A népszámlálások közötti évekre a külterületekre nem rendelkezünk adatokkal, így minden megye esetében 7 adathármassal jellemeztük a népesség térbeli elhelyezkedését az 1949-es, 1960-as, 1970-es, 1980-as, 1990-es, 2001-es és 2011-es időpontokra vonatkoztatva. Problémát jelentett az is, hogy a megyék jelentős része nem rendelkezik homogén településhálózattal, különösen a külterületi népesség arányát tekintve (Kiskunság és Bácska, Észak- és Dél-Fejér, Nyugat- és Délkelet-Csongrád, stb.). A legnagyobb nehézséget az okozta, hogy az ország lakott helyeit kategóriákba soroljuk. A településeket jogállás szerint városokra és községekre bonthatjuk, ezen belül rendelkeznek központi belterülettel, egyéb belterületekkel és külterületekkel. Mindez összesen hat kategóriát jelent, azonban hamar kiderült, hogy nem érdemes minden kategóriát külön kezelni, hiszen egyrészt a városok és a falvak külterületei alapvetően hasonló jellemzőkkel bírnak (bírtak), másrészt az egyéb belterületek sem alkotnak különálló településföldrajzi kategóriát. Az egyéb belterületek egy része egykor önálló községek belterületeiből áll, másrészt pedig besűrűsödött egykori külterületekből, melyek morfológia szempontjából alapvetően a falvakhoz hasonlítanak. Így végül a hat kategóriát háromra vontuk össze, a *városok* kategóriájába a városok központi belterületei kerültek, a *falvakba* a községek központi belterületei mellett a városok és a községek egyéb belterületei is, a *külterület* kategóriába pedig a városok és a községek külterületei. E három kategória népességszám változási

trendjeit vizsgáltuk 1949-2011 között. Szintén kérdésként merült fel, hogy hol húzzuk meg a városok és a falvak határát, ugyanis számos olyan városi jogállású település van Magyarországon, amelynek nincsenek, vagy alig vannak városi funkciói és amelyek demográfiai szempontból egyértelműen a falvakhoz hasonlóan viselkednek (CSAPÓ 2009). Így Beluszky Pál városhierarchiai felosztását fogadtuk el és 156 funkcionális várost tekintettünk városnak, a többi települést községnek (BELUSZKY 1999). Az utolsó problémát az okozta, hogy azt a több, mint 10.000 külterületi lakott helyet, amelyek ma már nem léteznek, besoroljuk kategóriákba. Közöttük ugyanis előfordulnak ténylegesen külterületek, de egykori önálló falvak, melyek a becsatolás után külterületnek lettek lefokozva, illetve olyan külterületek is, amelyeket a későbbiekben a központi belterülethez csatolták. Így az első kategóriát külterületnek, a másodikat falunak, a harmadikat a települések jogállásától tekintve városnak vagy falunak soroltuk be, hiszen alapvető elv volt, hogy az esetleges jogállásbeli változások ne befolyásolják a folyamatok értelmezését.

1949-ben az ország népességének 41%-a élt városokban, 45%-a falvakban és 14%-a külterületeken (1. táblázat). A városokat tekintve a legtöbb megye értéke 25-35% között volt, felfelé Csongrád és Komárom-Esztergom, lefelé Somogy, Zala és Szabolcs-Sz.-B. tért el jelentősen. A külterületi népességarányt tekintve az alföldi megyék emelkedtek ki, de számottevő volt Fejér, Somogy, Tolna, Pest és Szabolcs megye értéke is (2. táblázat). A falvak központi belterületén a legtöbb megyében a népesség 60-70%-a élt (jóval több, mint az országos átlag), ettől Budapestet kivéve az öt, településhálózatát tekintve alföldi megye és kisebb mértékben Komárom-Esztergom maradt el. 2011-re minden megyében jelentősen nőtt a városok aránya és csökkent a külterületeké. Ugyanakkor – talán némileg meglepő módon – a falvak népességaránya alig csökkent 1949-2011 között (45%-ról 41%-ra). A falvakkal dominált megyékben 10-15 százalékpontnyi a visszaesés, legnagyobb mértékben Baranya, Vas, Veszprém és Zala megyében, ugyanakkor Bács-Kiskun, Békés, Csongrád, Jász-N.-Sz. és Pest megyében nőtt a falvak részaránya.

1. táblázat: Városok és falvak népességaránya a megyékben 1949-2011 között (%) . (V: városok, F: falvak)

	V1949	V1960	V1970	V1980	V1990	V2001	V2011	F1949	F1960	F1970	F1980	F1990	F2001	F2011
BDP	98,8	99,1	99,4	99,3	99,7	99,6	99,5	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
BAR	30,9	40,6	45,9	52,6	55,1	53,6	53,2	59,2	51,1	48,0	44,4	43,0	44,4	44,3
BKK	25,9	30,0	35,9	42,7	45,9	45,7	45,6	34,8	35,1	36,3	39,4	41,6	42,1	41,7
BEK	33,3	36,6	42,4	50,4	52,8	53,2	54,1	36,9	40,1	42,3	41,7	41,8	41,9	41,5
BAZ	33,4	38,4	42,1	49,8	50,5	48,0	46,7	61,0	57,7	55,1	48,6	48,5	51,0	51,7
CSN	49,3	52,7	58,8	65,1	67,8	66,2	66,2	19,9	19,8	20,9	22,4	23,7	25,2	25,5
FEJ	25,8	34,3	40,4	49,7	51,5	48,6	46,3	59,2	56,5	53,4	47,6	46,8	49,0	51,0
GMS	33,3	37,1	41,3	48,8	50,3	49,1	48,5	61,3	58,7	55,6	49,8	48,8	49,9	50,4
HBH	37,5	41,2	47,1	54,4	57,7	55,8	54,4	45,1	45,7	43,8	41,0	39,3	40,8	40,6
HEV	26,1	28,5	31,9	39,0	41,3	40,1	40,3	69,0	68,5	66,0	59,9	58,1	59,4	59,1
KOE	42,8	48,0	50,8	55,2	56,7	55,1	52,8	50,6	46,2	45,0	42,6	42,0	43,4	44,8
NOG	23,5	28,3	31,2	36,4	38,9	38,8	38,6	68,6	67,7	65,8	61,9	60,2	60,2	60,6
PST	23,2	25,2	26,6	30,3	31,9	31,0	30,2	62,7	64,1	64,8	64,7	64,5	65,4	66,0
SOM	19,7	24,8	30,8	38,9	41,9	41,0	44,0	65,7	64,5	61,6	57,5	55,7	56,3	53,2
SSB	18,0	19,5	22,6	30,0	32,9	31,8	31,8	67,7	70,2	69,2	65,0	63,4	64,5	64,5
JNS	35,0	40,5	47,0	54,0	56,4	56,1	56,0	38,5	41,5	41,8	40,9	40,4	41,0	41,3
TOL	24,5	27,8	32,4	41,4	45,7	45,9	46,7	61,5	60,5	59,4	54,0	51,3	51,2	50,4
VAS	31,1	35,2	40,2	49,8	52,5	52,3	52,3	64,1	61,3	57,2	48,8	46,7	46,9	47,0
VES	26,4	33,5	38,6	48,1	51,5	50,5	50,6	64,5	58,8	55,3	48,9	46,5	47,3	47,4
ZAL	20,5	25,5	31,6	41,1	44,9	44,1	43,1	69,8	67,2	63,3	56,5	53,6	54,0	54,4
HUN	41,4	45,6	49,9	55,8	58,0	55,7	55,1	45,0	44,1	42,8	40,1	39,3	41,4	41,8

Forrás: KSH adatai alapján saját számítás

A homogenizáció mértékének méréséhez a megyék adott évbéli 3-3 adatai között számoltunk távolságokat, így amennyiben a településhálózatok az idők folyamán e három dimenzió mentén közelebb kerültek egymáshoz, a távolságértékek csökkentek. Amennyiben az egyes megyék településhálózatát az országos adatokhoz hasonlítjuk, a távolságértékek Pest megye kivételével minden esetben jelentősen csökkentek, minden megye közeledett az országos átlagértékhez (2. táblázat). Különösen gyors volt az országos átlaghoz való közeledés Budapesten, az alföldi megyék nagy részében, illetve a Dunántúl aprófalvas megyéiben. A homogenizáció jelentős része a legtöbb megyében 1949-1990 között következett be, ugyanakkor 1990 után Borsod-A.-Z., Hajdú-B., Csongrád, Fejér és Komárom-E. megyékben már differenciálódás következett be leginkább a külterületi népesség növekedése miatt.

2. táblázat: A külterületek népességaránya (%) és a megyék országos átlagtól való távolsága 1949-2011 között. (k: külterületek, T: távolság)

	K1949	K1960	K1970	K1980	K1990	K2001	K2011	T1949	T1960	T1970	T1980	T1990	T2001	T2011
BDP	1,2	0,8	0,5	0,6	0,3	0,3	0,4	73,9	69,9	65,7	59,2	57,3	60,3	61,0
BAR	9,9	8,3	6,1	2,9	1,9	2,0	2,5	18,1	8,8	6,7	5,5	4,8	3,8	3,2
BKK	39,2	34,9	27,7	17,9	12,5	12,2	12,7	31,6	30,6	25,6	19,1	15,6	13,7	13,5
BEK	29,7	23,3	15,3	7,9	5,4	5,0	4,4	19,8	16,3	11,0	6,9	6,3	3,3	1,6
BAZ	5,6	3,9	2,8	1,6	1,0	1,0	1,6	19,6	16,6	15,3	10,7	12,0	12,5	13,1
CSN	30,8	27,5	20,3	12,5	8,4	8,5	8,3	31,4	30,7	27,0	21,7	19,3	20,1	20,4
FEJ	15,0	9,3	6,2	2,8	1,7	2,4	2,8	21,2	16,8	14,3	9,8	10,0	10,5	12,7
GMS	5,4	4,1	3,1	1,4	0,9	1,0	1,1	19,9	18,0	16,0	12,3	12,4	10,9	11,0
HBH	17,4	13,1	9,1	4,6	3,1	3,4	5,0	5,4	5,5	3,5	1,8	0,4	0,9	2,4
HEV	4,8	3,0	2,0	1,0	0,6	0,5	0,6	29,8	30,7	29,9	26,2	25,2	23,9	22,8
KOE	6,6	5,8	4,3	2,1	1,3	1,5	2,3	9,0	5,4	3,9	3,3	3,3	2,5	3,8
NOG	7,9	4,0	2,9	1,7	0,9	1,0	0,8	30,2	29,9	30,0	29,3	28,4	25,4	25,1
PST	14,2	10,7	8,6	4,9	3,6	3,5	3,8	25,4	28,6	32,1	35,5	36,2	34,5	34,7
SOM	14,6	10,7	7,7	3,6	2,4	2,7	2,8	30,0	29,1	26,8	24,3	23,0	21,0	15,8
SSB	14,4	10,4	8,2	5,1	3,7	3,7	3,6	32,6	37,0	38,0	35,9	34,8	33,3	32,5
JNS	26,6	18,0	11,2	5,1	3,3	2,9	2,7	15,9	9,7	4,9	2,3	2,0	0,5	1,2
TOL	14,1	11,6	8,1	4,6	3,0	2,9	2,9	23,6	24,3	24,2	20,1	17,2	13,9	12,0
VAS	4,8	3,5	2,7	1,4	0,8	0,8	0,7	23,5	21,2	18,0	10,9	9,4	6,8	6,3
VES	9,2	7,7	6,0	3,0	2,0	2,2	2,0	25,0	19,2	16,9	11,8	9,7	7,9	7,2
ZAL	9,7	7,3	5,1	2,4	1,5	1,9	2,5	32,6	30,8	27,6	22,1	19,4	17,2	17,3
	13,6	10,2	7,3	4,1	2,7	2,9	3,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Forrás: KSH adatai alapján saját számítás

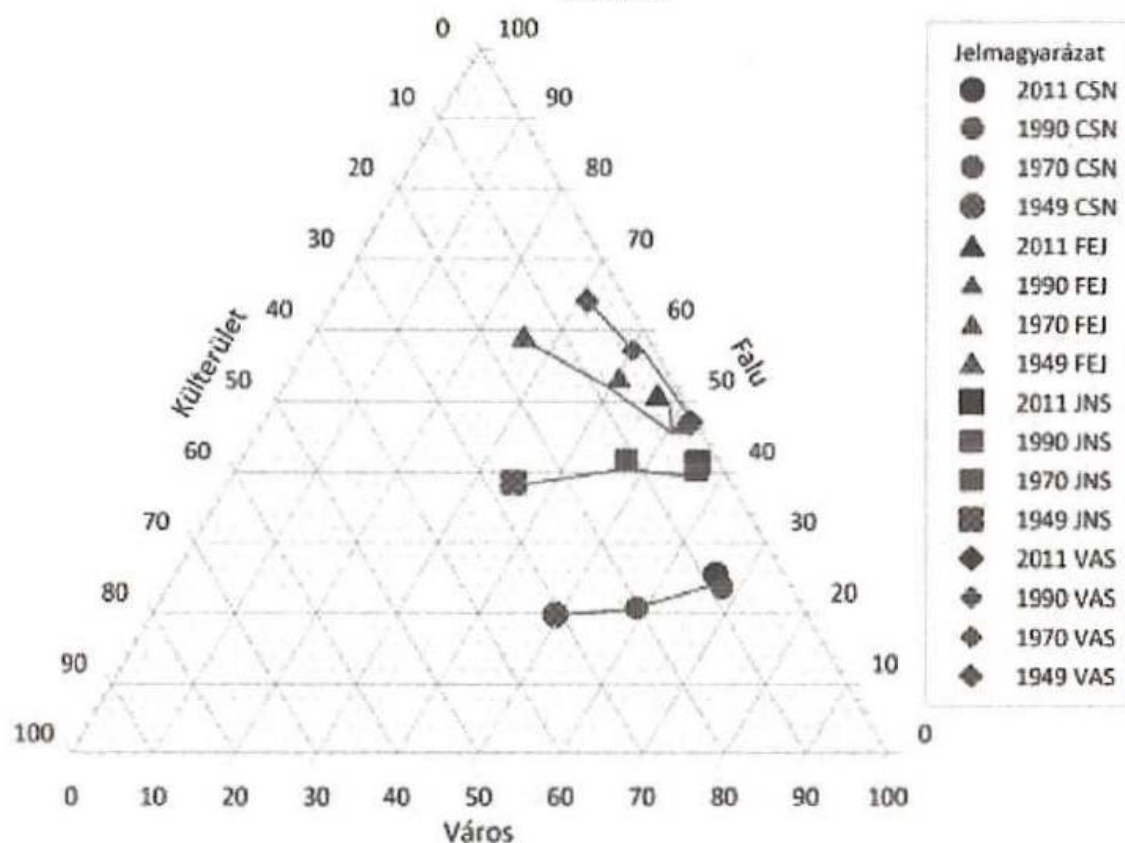
Még pontosabb képet kapunk a megyék településhálózatának közeledését tekintve, ha egyes megyéket hasonlítunk össze. Arra nincs lehetőség, hogy minden egyes megyét mindegyikkel összehasonlítsuk, így négy kiválasztott megyét vetettünk össze. Ezek közül kettő alföldi (eredetileg magas, majd az egyik helyen elfogyó, a másik esetben megmaradó külterületi népességgel), a másik kettő dunántúli (eredetileg egy magasabb és egy alacsony külterületi népességű megyével). A kiválasztott megyék végül Jász-Nagykun-Szolnok, Csongrád, Fejér és Vas megyék lettek, melyek közül három igen fontos szerepet tölt be Csapó Tamás életútjában. A megyék között hasonló módon számoltunk távolságokat, mint az előzőekben. Mind a hat megyepár esetében jelentős közeledést tapasztalhatunk 1949-2011 között (3. táblázat, 1. ábra), legnagyobb mértékben azonban Csongrád és Vas és Jász-Nagykun-Szolnok és Vas vonatkozásában. Ahogyan országosan, itt, ezen példák alapján is az látszik, hogy a településhálózati közeledés elsősorban 1949-1990 között következett be, 1990 után a folyamat lelassult, sőt Fejér megye távolodott is a másik háromtól.

3. táblázat: Négy megye településhálózata egymástól számított távolságának változása 1949-2011 között.

	1949	1960	1970	1980	1990	2001	2011
Csongrád-Fejér	48,5	44,9	39,9	31,1	29,1	30,3	32,8
Csongrád-Jász-N.-Sz.	23,9	26,7	25,7	22,9	20,9	19,6	19,6
Csongrád-Vas	54,4	51,0	44,5	32,4	28,7	26,9	26,6
Fejér-Jász-N.-Sz.	25,5	18,4	14,2	8,2	8,2	11,0	13,8
Fejér-Vas	12,5	7,6	5,2	1,9	1,3	4,5	7,5
Jász-N.-Sz.-Vas	33,9	25,1	18,9	9,6	7,8	7,3	7,1

Forrás: KSH adatai alapján saját számítás

1. ábra: Négy kiválasztott megye településhálózatának átalakulása 1949-2011 között.

Forrás: KSH adatai alapján saját szerkesztés

ÖSSZEGZÉS

A természeti adottságok és a történelmi fejlődés eltérő útjainak következményeként az ország egyes területein lényegesen eltérő településhálózat alakult ki, melynek két szélsőértékét a Dunántúl egyes részeinek sűrű, aprófalvas településszerkezete adja, ahol a városok kis méretűek, a másikat pedig az Alföld nagy része, ahol nagy népességű agrárvárosok és a külterületi lakosság domináltak. A 20. század, de különösen annak második fele azt eredményezte, hogy az ország térségeinek településhálózata több szempontból homogenizálódott. A Dunántúlon csökkent, az Alföldön nőtt a településsűrűség, minden területen erősödött a városok szerepe és mindenhol visszaesett a külterületeké. A falvak, melyek az Alföldre kevésbé voltak jellemzők, megjelentek és megerősödtek a tanyaközségek révén.

E tanulmányban azt bizonyítottuk be, hogy a város-falu- külterület vonatkozásban jelentős homogenizáció ment végbe megyei szinten Magyarországon a 20. század közepe óta, különösen az 1949-1990 közötti időszakban. Természetesen a településhálózat átalakulásának más elemeit is érdemes lenne hasonlóan megvizsgálni, ilyen lehetne a falvak méret szerinti területi eltéréseinek mérséklődése, az aprófalvasodás megjelenése olyan területeken is, ahol korábban nem voltak jellemzők, vagy a városok, különösen a kisvárosok funkcionális egységesülése, az agrárváros jelleg csökkenése miatt. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy egységes településhálózatról beszélhetnénk, csak annyit, hogy a korábbi különbségek jelentősen csökkentek.

IRODALOMJEGYZÉK

BAJMÓCY P. – BALOGH A. (2002): Aprófalvas településállományunk differenciálódási folyamatai. In: Földrajzi Értesítő, 3-4. pp. 385-405.

BAJMÓCY P. – MAKRA ZS. – VASÁRUS G. (2014): A közigazgatásilag önálló települések számának változása és a változások tipizálása Magyarországon. In: Településföldrajzi Tanulmányok (3) 1. pp. 36-49.

BAJMÓCY P. – MAKRA ZS. (2016): Központi-, egyéb belterületek és külterületek népesedési trendjei Magyarországon 1960-2011 között. In: Településföldrajzi Tanulmányok 2. pp. 3-21.

BECSEI J. (2018): A tanyarendszer pusztulásának korszaka: A külterületi népesség szerepének változása az Alföld településhálózatában. In: Történeti Földrajzi Közlemények, (6) 3-4. pp. 198-210.

BELUSZKY P. – SIKOS T.T. (1982): Magyarország falutípusai. MTA Földrajzi Kutató Intézet, Budapest. 167 p.

BELUSZKY P. (1984): A kistalvokról – településtudományi megközelítésben. In: Sükösd F. (szerk.): Az aprófalvak közléte és ifjúsága. KISZ Baranya megyei Bizottsága, Pécs. pp. 72-91.

BELUSZKY P. (1999): Magyarország településföldrajza: Általános rész. Budapest, Magyarország, Dialóg Campus Kiadó. 584 p.

BELUSZKY P. (2010): Magyarország településhálózatának átalakulása a XIX. század közepétől napjainkig In: Süli-Zakar I. (szerk.): A terület- és településfejlesztés alapjai II. Pécs, Magyarország, Budapest, Magyarország: Dialóg Campus Kiadó. pp. 73-109.

CSAPÓ T. (1994): A népesség területi koncentrációja a Nyugat-Dunántúlon 1869-1990. In: Földrajzi Értesítő (1952-2008) (43) 1-2. pp. 117-129.

CSAPÓ T. (1998): A Nyugat-Dunántúl urbanizációjának sajátosságai. In: Illés S. – Tóth. P.P. (szerk.): Migráció I-II.: tanulmánygyűjtemény Budapest, Magyarország. KSH Népességtudományi Kutatóintézet, pp. 239-245.

CSAPÓ T. (2009): Várossá nyilvánítás gyakorlata Magyarországon 1945-től napjainkig. In: Tóth J. – Pál Á. – Szónokyné Ancsin G. (szerk.): Tanulmánykötet Krajko Gyula professzor úr tiszteletére Szeged, Magyarország: Szegedi Tudományegyetem Természettudományi Kar Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék. pp. 69-81.

CSATÁRI B. – FARKAS J. Zs. (2018): Az alföldi tanyák változó szerepe a településszerkezetben. A Falu (33) 3. pp. 33-48.

DÖVÉNYI Z. – KOVÁCS Z. (1999): A szuburbanizáció térbeni-társadalmi jellemzői Budapest környékén. In: Földrajzi Értesítő (1952-2008) (48), 1-2. pp. 33-57.

DURÓ A. (2000): Az alföldi tanyaközségek történeti útja. In: Rechnitzer J. – Horváth Gy. (szerk.): Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón. Pécs, Magyarország: MTA Regionális Kutatások Központja (MTA RKK), pp. 176-192.

DURÓ A. (2001): Társadalomföldrajzi pillanatfelvétel a ruzsai tanyavilágról. In: Marjanucz L. (szerk.): Ruzsa története és népélete Szeged. Magyarország: Ruzsa Önkormányzat. pp. 220-243.

ENYEDI Gy. (2010): Az urbanizációs ciklus és a magyar településhálózat átalakulása. In: Barta Gy. – Beluszky P. – Földi Zs. – Kovács K. (szerk.): A területi kutatások csomópontjai Pécs, Magyarország: MTA Regionális Kutatások Központja (MTA RKK). pp. 107-120.

GERMUSKA P. (2003): Ipari város, új város, szocialista város. In: KORALL: Társadalomtörténeti Folyóirat: 11-12 pp. 239-259.

KOVÁCS K. (1990): Az urbanizáció alulnézetből. In: Tóth J. (szerk.): Tér-Idő-Társadalom. Huszonegy tanulmány Enyedi Györgynek. MTA RKK, Pécs. pp. 272-303.

ÖRSI J. (2003): Tanya – tanyaközpont – tanyaközség: A tanyafejlődés útjai Jász-Nagykun-Szolnok megyében a 20. század közepén. In: S. Lackovits E. – Viga Gy. (szerk.): Kéve: Ünnepi kötet a 60 esztendő Selmeczi Kovács Attila tiszteletére Veszprém, Magyarország, Debrecen, Magyarország. Ethnica Kiadó, pp. 203-224.

PUSZTAI J. (1999): A Baranyai és vasi falvak gazdasági, társadalmi helyzete (1. rész) In: Falu Város Régió, (10), pp. 20-23.

VASÁRUS G. (2019): A lakossági szuburbanizáció szerepe a hazai vidéki agglomerációk külterületeinek átalakulásában. Doktori értekezés. 147 p.